

Ольховецький С. М. кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини
<https://orcid.org/0000-0001-9135-4872>

Тептюк Ю. О. кандидат психологічних наук,
викладач кафедри психології, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини
<https://orcid.org/0000-0002-2918-112X>

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПЛАНІВ ТА ПСИХІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУБ'ЄКТА НАВЧАННЯ

У статті подано результати емпіричного дослідження механізмів формування професійних планів та психічного регулювання навчальної діяльності суб'єкта навчання. Викладено питання методичної та процедурно-технічної організації дослідження: введено понятійний апарат та дано його операційні характеристики, виокремлено контингент та визначено обсяг вибірок обстежуваних, здійснено вибір методів та методик дослідження, наведено їхній опис та обґрунтування для вирішення поставлених завдань, дано коротку інтерпретацію значень отриманих параметрів. До числа перемінних, що варіюються і впливають на досліджувані чинники формування професійних планів і психічного регулювання навчальної діяльності підлітка включено також стать і вік обстежуваних.

Ключові слова: механізм; формування; професійні плани; психічне регулювання; навчальна діяльність; суб'єкт навчання.

Вступ. Розвивальна парадигма навчання, яка дозволяє готувати суб'єкта навчання до самостійного вирішення важливих професійних завдань, а не лише забезпечувати його швидко застарілими знаннями, не може не базуватись на врахуванні внутрішніх психічних можливостей його саморегуляційної діяльності. З цього виходить, що питання конструктивного використання закономірностей психології формування професійних планів суб'єктів навчання у контексті освітнього процесу та розробки високоефективних механізмів регуляції їхньої навчальної діяльності мають стати предметом наукового аналізу та дослідження.

Мета дослідження – встановлення зв'язків та взаємозв'язків здібностей та мотиваційно-сміслових утворень суб'єкта у психічному регулюванні його навчальної діяльності.

Теоретичне підґрунтя. Вивчення зарубіжної психології праці та організаційної психології питань формування життєвих, професійних планів та регулювання навчальної діяльності базується переважно на таких психологічних підходах, як динамічний, необіхевіоральний, когнітивний, феноменологічний. До проблеми

формування професійних планів та регулювання навчальної діяльності суб'єкта навчання психологія праці та організаційна психологія звернулися порівняно недавно. У зарубіжних дослідженнях вивчення цієї проблеми ведеться у різних ракурсах з точок зору: виявлення ролі та місця психології праці у вирішенні питань оптимізації процесів формування життєвих, професійних планів та регулювання навчальної діяльності (П.Дж. Дрент, Х.Тієрру, П.Дж. Віллемс, Ш.Волф); аналізу трудових завдань та розробки нових технологій підвищення ефективності процесів формування професійних планів та навчальної діяльності (Дж.А. Алгера); застосування системного підходу для розроблення та проектування соціотехнічних систем, що стимулюють якість трудової діяльності (Д.Босман); аналізу праці, формування здібностей до перенесення навчальних навичок (Дж.А.Патрік); вивчення основних складових характеристик навчальної праці та їхнього виміру (Р.Б.Данхен); дослідження та моніторингу навчального навантаження (Г.Іоханнсен, Д.Л.Паркс); розгляд особливостей різних технік реорганізації рутинних видів навчальної праці (У.Аберг); розкриття можливостей епідеміологічного

підходу до вивчення стресу у навчальній праці (С.В. Касл, К.Л. Купер, Дж.Маршалл); застосування трансактного підходу до вивчення навчального стресу (Т.Кокс, К.Маккей); дослідження когнітивних патернів стресових станів, що виникають у межах навчальної діяльності (Р.Хоккі, П.Хамільтон); формування навичок контролю стресових станів у контексті навчальної діяльності (Л.К.Хамбергер, М.Лоор); дослідження суб'єктивної значущості навчальної діяльності (С.А.Куантанілла, Б.Вілперт); зміни поведінки учнів у різних навчальних ситуаціях в умовах адаптації до освітнього процесу (Е.Дж.Макміхаел); покращення узгодженості групових процесів та зміни ціннісних орієнтацій для подолання напруженості у навчальній діяльності (Х.Бріджер); розгляду задоволеності навчальною діяльністю та дослідження мотивації учнів (Г.К.Уайт); використання інформаційних технологій для підвищення ефективності процесів формування життєвих, професійних планів та якості навчальної діяльності (Ф.Блеккер).

В Україні особливості процесів формування професійних планів та становлення механізмів регулювання навчальної діяльності суб'єкта навчання розглядалися переважно у контексті освітнього процесу [1; 2; 3 та ін.].

Методи дослідження: контент-аналіз, опитування, тестування, математико-статистичні.

Результати і обговорення. Центральне місце у дослідженні відведено вивченню зв'язків та взаємозв'язків здібностей та мотиваційно-сміслових утворень суб'єкта у психічному регулюванні його навчальної діяльності. У межах теоретичного аналізу проблеми дослідження маємо можливість і підставу розглянути навчальну діяльність підлітка, спираючись на загальніший базис (у традиційній педагогіці брали, в основному, інтелектуальні (розумові) здібності): мотиваційно-сміслові утворення, представлені через загальну спрямованість, мотивацію досягнення, мотивацію афіліації та системні утворення здібностей, представлені через здатність до оцінки самого себе (це оцінка у ситуації «тут і зараз»), інтелектуальну здатність (оцінка взагалі з освоєння нових знань, тобто вона не прив'язана до часу), здатність до

прогнозування (оцінка перспективи свого розвитку як третій тип здібностей, прив'язаний до перспективи розвитку) - у їхньому нерозривному взаємозв'язку як між собою, так і в залежності від успішності навчання та особливостей самого суб'єкта, його вольової регуляції (регулятивної здібності).

Серед перемінних, що варіюються і впливають на досліджувані коваріації здібностей і мотиваційних утворень, вивчено такі, як стать і вік обстежуваних. В основу алгоритмів статистичного аналізу покладено типову стандартизовану залежність (Кендал, Спірмен), здійснено факторний аналіз (метод головних компонентів і варимакс), використано багато непараметричних критеріїв (хі-квадрат, Вілкоксона та ін.) Використання кожного коефіцієнта та критерію залежало від характеру завдань, особливостей презентації даних, передбачуваного характеру їхнього розподілу. При виборі загальної стратегії та часткових засобів математико-статистичного аналізу автори прагнули до максимально цілісного опису отриманих емпіричних розподілів та їхніх співвідношень. Часом може бути важливим не тільки (і не стільки) знання середнього значення, а й розгляд самої форми розподілу результатів у конкретній вибірці. Обробку та аналіз результатів дослідження здійснювались як у межах традиційного виявлення трьох рівнів кількісної виразності вимірюваних показників: високого, середнього та низького, так і вибірки загалом. Цікавили не лише «типи», а й якийсь статистичне ціле «тіло», сформоване під впливом великої кількості відомих та невідомих чинників. Аналізувались окремо показники обстежуваних з «високою» або «низькою» симптоматикою досліджуваних психологічних перемінних та серединні (масові, типові) величини (усвідомлюючи при цьому усі труднощі інтерпретації з т. з. якісної, змістовної). Зрозуміти максимум або мінімум завжди простіше (хоча, при цьому, отримуємо достатньо виразні результати), ніж пояснити основну, безперервну тенденцію психологічного показника, що вимірюється. Більшість людей неминуче є «середніми», бо такою є логіка статистичного моделювання. Тому автори прагнули, по можливості, не втратити цієї «більшості», корелюючи і факторизуючи не

лише типологічні полюси (високий - низький), а й усі розподіли (домени) загалом. При цьому, усвідомлювалось, що проблема безперервності-дискретності психологічного параметра проявляється у будь-якому його вимірі, пов'язуючись із широким спектром інших психометричних питань та відповідних математико-статистичних процедур.

В результаті пілотажного дослідження було здійснено «внутрішньокультурне» перенесення тест-опитувальників Мехрабяна, ШТУР (шкільний тест розумового розвитку) на нову вікову популяцію, що відрізняється від наявної вибірки за віковими особливостями. Відпрацьовано пакет психодіагностичного інструментарію із комплексного вивчення мотиваційної, інтелектуальної сфер підлітка та його особистісних корелятив. Різноманітність використовуваних методик на початковій стадії дослідження дозволило їх взаємоперевірити та виявити статистично значущі чинники у структурі регуляції навчальної діяльності підлітка. Дослідження складалось із пілотажної та основної частин. Для основної частини було сформовано групу у кількості 100 осіб. На завершальному етапі було обстежено 80 осіб (в обох випадках це учні 7 та 9 класів загальноосвітньої школи).

Для вимірювання мотивації досягнення використовувався тест-опитувальник двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення успіху та мотиву уникнення невдач (Мехрабяна) – ТМД. При цьому оцінювалось, який із цих двох мотивів в обстежуваного домінує. Методика застосовувалась для дослідницьких цілей при діагностиці мотивації досягнення у підлітків. В опитувальнику враховано особливості рівня домагань, емоційної реакції на успіх та невдачу, відмінності в орієнтації на майбутнє, чинник залежності – незалежності у міжособистісних відносинах.

Тест-опитувальник мотивації афіліації (ТМА) призначено для діагностики двох узагальнених мотивів особистості, що входять до структури мотивації афіліації: прагнення до прийняття (ПП) та страху відкидання (СВ). Методику застосовно для вимірювання інтенсивності двох мотивів СВ і ПП. Тест є опитувальником, що складається із двох шкал: шкали мотиву ПП і шкали мотиву СВ.

Опитувальник для вимірювання афіліативної тенденції та чутливості до заперечення А.Мехрабяна вимірює два узагальнені мотиви: прагнення до прийняття або афіліативна тенденція - і страх відкидання. Шкали оцінюють: у першому випадку - загальні очікування індивіда від позитивного результату під час встановлення міжособистісного контакту, у другому випадку – від негативного очікування. Ці шкали є незалежними від чинника соціальної бажаності, немає й значущої кореляції. Було здійснено «внутрішньокультурне перенесення» на нову вікову популяцію тест-опитувальників виміру мотивації досягнення та мотивації афіліації Мехрабяна (молодший підлітковий вік). При цьому результати розрахунку рангової кореляції показали таке: коефіцієнт рангової кореляції за тестом вимірювання мотивації афіліації за стандартною семибальною шкалою оцінювання становить для шкали «прагнення до прийняття» склав 0,765, для шкали «страх відкидання» склав 0,66-0,68, тесту вимірювання мотивації досягнення склав 0,54-0,63. Так як обчислені коефіцієнти кореляції є значущими як рівня значущості 0,05, так рівня значущості 0,001, то можна констатувати надійність тестів-опитувальників Мехрабяна, що у дослідженні цієї вікової популяції обстежуваних. Після проведення експерименту та отримання емпіричних даних було проведено якісний аналіз процедури оцінювання обстежуваними запропонованих тверджень тестів. У зв'язку з тим, що дані опитувальники було запропоновано учням, починаючи з 12 років, тобто на віковій групі, що раніше не використовувалась, відзначаються деякі труднощі оцінювання твердження за стандартною семибальною шкалою. Тому було запропоновано при вимірі мотивації досягнення та мотивації афіліації користуватися для оцінки тверджень новою, трибальною шкалою. Використання трибальної процедури підрахунку сумарного бала дозволило збільшити коефіцієнт рангової кореляції: тесту-опитувальника для вимірювання мотивації афіліації за шкалою «прагнення до прийняття» - з 0,763 до 0,89, за шкалою «страх заперечення» - з 0,65 до 0,76; тесту-опитувальника для вимірювання мотивації досягнення – з 0,54-0,63 до 0,78. Однак необхідно відзначити, що коефіцієнти

Питання психології

рангової кореляції при застосуванні нової процедури оцінювання та розрахунку підвищилися лише на вибірці обстежуваних 7 класу, а на вибірці обстежуваних 9 класів залишилися приблизно у тих же межах. Це сталося тому, що в обстежуваних другій групі вже сформовано домінуючі мотиви особистості, звідси відсутність труднощів оцінювання за стандартною семибальною шкалою.

Проінтерпретуємо крайні значення параметрів описаних вище тест-опитувальників. Високий рівень значень за показником тесту, що характеризує досягнення, показує прагнення суб'єкта до вдосконалення своєї справи, до успіху і ній, а також наполегливість у досягненні своїх цілей, розуміння перспективи, реалістичність

оцінки обставин. Низький рівень показує задоволеність суб'єкта досягнутим у діяльності, відсутність потягу до її вдосконалення, до успіху у справі, а також схильність до стандартних дій та цілей. Високий рівень значень за показником тесту, що характеризує афіліацію, показує схильність суб'єкта до спілкування і дружби, готовність надання допомоги іншим та у прийнятті допомоги собі, співчуття іншим і прагнення розуміння їх. Низький рівень показує невисоке прагнення спілкування і взаємодії з іншими, схильність до замкненості і самостійності, легку переносимість самотності. Під час пілотажного дослідження було типологізовано констеляції мотивацій досягнення та афіліації (табл. 1).

Таблиця 1

Типологія констеляцій мотивацій досягнення та афіліації

Мотивація досягнення	Мотивація афіліації				
	Ma1	Ma2	Ma3	Ma4	Ma5
Md1	1	6	11	16	21
Md2	2	7	12	17	22
Md3	3	8	13	18	23
Md4	4	9	14	19	24
Md5	5	1-	15	20	25

Числа у полі матриці, яку отримали, позначають можливі типи бачення системи мотиваційної регуляції особистості на основі констеляції мотивацій досягнення та афіліації. Усього отримано 25 типів такого бачення. Аналіз цих типів дозволив згрупувати їх у 14 типів, кожному з яких відповідає рівень (підрівень) системи мотиваційного регулювання. Оскільки типологія має теоретичний характер, надамо загальну стислу характеристику кожного типу, залишаючи її відкритою для емпіричному матеріалу, який будемо сподіватись отримати в експериментальній частині дослідження. При цьому виходимо із того, що кожному типу відповідають свої специфічні - в інших типах, що не повторюються - особливості мотиваційної спрямованості особистості. При інтерпретації типів потрібно не лише наповнити зв'язки «є» і «не є» змістом, що адекватно описує взаємозв'язок мотивацій досягнення та афіліації, але одночасно співвіднести їх з категорією «стабільне – мінливе» у відповідних клітинах матриці.

1 тип – позитивний, стабільний. Йому відповідає один елемент матриці. Цей тип особистості характеризує стійкий високий рівень як мотивації досягнення, і мотивації афіліації, тобто для них характерною ж наявністю стабільної тенденції до досягнення успіху і прагнення прийняття.

2 тип - позитивний Ма, мінливий. Йому відповідають 6 та 11 елементи матриці. Цей тип особистості характеризує високий рівень мотивації афіліації і позитивний рівень мотивації досягнення, тобто стабільна тенденція прагнення прийняття, і мінлива - до досягнення успіха.

3 тип - позитивний М, мінливий. Йому відповідають 2 та 3 елементи матриці. Цей тип особистості характеризує високий рівень мотивації досягнення і позитивний рівень мотивації афіліації, тобто стабільна тенденція до досягнення успіху і мінлива - до прийняття.

4 тип – позитивний, стабільний. Йому відповідають 7 елемент матриці. Характеризується позитивним рівнем як із мотивації досягнення, і із мотивації афіліації.

Питання психології

5 тип - позитивний за Ма. Йому відповідають 8 елемент матриці. Характеризується позитивним рівнем за мотивацією афіліації та нейтральним – за мотивацією досягнення.

6 тип - позитивний Md. Йому відповідає 12 елемент матриці. Характеризується позитивним рівнем мотивації досягнення до нейтральним - мотивації афіліації.

7 тип – нейтральний. Йому відповідає 13 елемент матриці. Характеризується нейтральним рівнем як Ма, так і Md.

8 тип – суперечливий. Йому відповідає 16, 9, 10, 4, 5, 21, 22, 17 елементи матриці. Характеризується наявністю полярних тенденцій щодо Md та Ма.

9 тип - негативний за Ма. Йому відповідає 18 елемент матриці. Характеризується негативним рівнем Ма і нейтральним Md.

10 тип - негативний Md. Йому відповідає 14 елемент матриці. Характеризується негативним рівнем Md і нейтральним - Ма.

11 тип – негативний, стабільний. Йому відповідає 19 елемент матриці. Характеризується негативним рівнем як Ма, так і Md.

12 тип - негативний Md, мінливий. Йому відповідає 23, 24 елементи матриці. Характеризується низьким рівнем мотивації

досягнення і негативним рівнем мотивації афіліації.

13 тип - негативний Ма, мінливий. Йому відповідають 15, 20 елементи матриці. Характеризується низьким рівнем мотивації афіліації і негативним рівнем мотивації досягнення.

14 тип – негативний, стабільний. Йому відповідає 25 елемент матриці. Характеризується низьким рівнем як мотивації афіліації, і мотивації досягнення, тобто для нього характерним є наявність стабільної тенденції уникнення невдачі і страху отверження.

Такою є теоретична типологія системи мотиваційної регуляції на основі констеляції мотивацій досягнення та афіліації. Отримані 14 типів можна використовувати як основний типологічний код під час аналізу системи психічної регуляції особистості.

Аналіз відповідей обстежуваних за тестом-опитувальником Мехрабяна, вивчення мотивації досягнення та афіліації за допомогою запропонованого типологічного коду показав, що із 14 попередньо описаних теоретичних типів мотиваційного прогнозування усі мають емпіричну проєкцію. Розподіл обстежуваних залежно від типологічного коду у відсотковому відношенні подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл обстежуваних залежно від типологічного коду, у %

Типологічний код	7 клас			Типологічний код	9 клас		
	%	хлопці	Дівчата		%	хлопці	дівчата
1	4,5	5,8	3,4	1	5,4	6,8	4,6
2	7,4	6,6	7,8	2	6,4	6,7	6,0
3	2,8	3,9	1,8	3	4,8	2,8	6,8
4	2,5	2,9	2,8	4	2,1	1,9	2,4
5	5,9	3,9	7,8	5	5,5	3,3	7,8
6	12,8	16,2	9,5	6	11,1	10,7	12,1
7	17,4	18,9	16,4	7	22,7	23,8	22,6
8	12,1	12,8	11,5	8	13,8	10,0	18,4
9	5,6	5,8	5,5	9	5,2	5,8	4,7
10	10,4	8,5	12,5	10	7,3	5,9	8,8
11	2,8	1,8	3,5	11	1,7	1,5	1,9
12	4,9	6,1	3,4	12	4,9	5,8	4,3
13	6,7	6,3	6,8	13	6,3	6,2	6,5
14	3,5	0	7,3	14	3,2	3,3	3,1

Згідно з отриманими даними, суттєвих відмінностей у кількісному розподілі обстежуваних обох груп не спостерігається. Тим не менш, певна вікова специфіка розвитку позначилася на співвідношенні чисельності обстежуваних у групі N1/позитивний тип, стабільний/, N3 /позитивний за MD, мінливий/, N10 /негативний за MD/. Неважко простежити, що виокремлені типи мають тенденцію до посилення коваріацій між мотивацією досягнення та афіліації з віком. Подальший аналіз показав, що виявляються певні статеві відмінності. Звертає на себе увагу факт суттєвого перевищення дівчаток у групах NN3, 5 - по 9 класах, у групах N10 - по 7 класу і повна відсутність хлопчиків у групі N14 - по 7 класу, а також факт істотного перевищення хлопчиків у групі N1, 6, 12 - по 6 класу, у групах 1, 12 – по 9 класу. Простежується велика позитивна тенденція щодо мотивації досягнень у хлопчиків 7 класів порівняно із дівчатками, і навпаки, у 9 класі (типологічні коди 1, 3, 6). За мотивацією афіліації істотних відмінностей за віком не виявлено (типологічні коди 1, 2, 5), але для дівчаток 7 і 9 класів прагнення до прийняття є більш значущим, ніж для хлопчиків.

Наступним етапом аналізу експериментальних даних щодо залежності системи мотиваційного регулювання на основі констеляції мотивації досягнення та афіліації став розгляд їхньої змістової сторони. При аналізі отриманих даних та їхній інтерпретації виявилось можливим за допомогою кластерного аналізу об'єднати 1, 2, 3, 4, 5, 6 типи у два типи – вищий та позитивний. Аналогічним чином було об'єднано 9, 10, 11, 12, 13, 14 типи у нижчий та негативний, що не суперечить їхньому головному смислу і змісту. При цьому при аналізі отриманих даних враховувалися особливості кожного типу. Таким чином, в узагальненій емпіричній структурі мотиваційного прогнозування підлітка (а основі констеляції мотивацій досягнення та афіліації) залишилося 6 типів (нумерація дана з урахуванням узагальнення), що характеризують три рівні: вищий, середній, нижчий. При цьому середній рівень характеризується 4 підрівнями: позитивний,

нейтральний, суперечливий, негативний. Вони мають різну вираженість у різних людей і у своїй сукупності утворюють індивідуально варіативний профіль життєвого прогнозування.

Особистий орієнтаційний опитувальник Смекала-Кучера дозволив виявляти основні орієнтації особистості: спрямованість на себе, спрямованість на взаємодію, спрямованість на завдання. Тест-опитувальник вимірювання мотивації навчання, що використовувався у дослідженні, дозволив виявити рівень її виразності.

Для вивчення інтелектуальної сфери підлітка, а саме для діагностики розумового розвитку учнів підліткового та юнацького віку використовувався шкільний тест розумового розвитку К.М. Гуревича (ШТУР). Тест містить шість наборів завдань (субтестів): «обізнаність» (2 субтести), «аналогії», «класифікація», «узагальнення», «числові ряди», тест має 2 еквівалентні форми - А і Б. Апробація тесту проводилася на вибірці учнів 6-8 класів. Надійність тесту визначалася повторним тестуванням через місяць. Коефіцієнти рангової кореляції окремих субтестів розташовуються у межах від 0,60 до 0,88. Для загального балу = 0,93 та = 0,90.

Інтелектуальна сфера підлітків досліджувалась, поряд зі ШТУРОм, за допомогою методики вивчення зворотного мислення. (експрес-варіант тесту Равена). Тест складається із невербальних завдань, що дуже важливо, оскільки він найменше враховує життєвий досвід випробуваного та знання, набуті під час навчання.

Серед психологічних методів дослідження відносин особливе місце посідає методика семантичного диференціалу Ч.Оскуда. Використовувалась, на відміну від традиційних, система шкал, складена з одних лише особистісних термінів, за умови збереження класичної фактури структури, яка є валідним інструментом дослідження особистості та міжособистісних відносин та отримала назву «особистісний диференціал», що підкреслює схожість та відмінність використовуваного від диференціалу. Використання методу ОД обумовлено тим,

що він може бути використаний в усіх тих випадках, коли необхідно отримати інформацію про суб'єктивні аспекти ставлення обстежуваного до самого себе як у теперішньому, так і майбутньому. У практичному плані використання ОД обумовлено тим, що, коли виникла необхідність кількісного порівняння даних про суб'єктивні аспекти ставлення обстежуваного до самого себе у реальному і майбутньому, що уявляється ним, метод ОД дозволив зіставити оцінки, дані одним і тим же респондентом у часі. У цьому випадку обчислювалась абсолютна величина різниці між оцінками стимулів по кожному фактору окремо, а також обчислювалась і інтегральна оцінка сприйнятої відстані між стимулами. Тим самим кількісно змогли охарактеризувати фактор оцінки своєї перспективи.

Опитувальник Р.Кеттела, що використовувався у дослідженні, є одним з найбільш поширених анкетних методів оцінки індивідуально-психологічних особливостей особистості і призначений для опису широкої сфери індивідуально-особистісних проявів. Відмінною його рисою є його орієнтація виявлення щодо незалежних рис (шкал) особистості. Поняття особистості в його інтерпретації охоплюють найбільш суттєві поведінкові прояви, воно містить такі категорії, як «темперамент», «характер», «індивідуальність» і т. п. Істотним при цьому є можливість опису особистості як комбінації деякого кінцевого числа окремих щодо незалежних властивостей.

Використовуваний модифікований варіант особистісного опитувальника, призначений для дітей та підлітків, містить 12 факторів або шкал, що відображають характеристики деяких якостей особистості. Нижче наведено розгорнутий опис 12 особистісних факторів, що використовуються у дитячому варіанті опитувальника.

З метою виявлення особливостей вольової регуляції особистості використовувалось кілька психодіагностичних шкал: G (моралістичність, сила супер-Его), і Q3 (вольовий самоконтроль) 12 особистісного опитувальника Р.Кеттела. Шкала Q3 і шкала

G, що тісно корелює з нею, адресовані загальному рівню вольової регуляції особистості.

Структурними компонентами саморегуляції особистості є цінності, цілі, мотиви, ідеали, здібності, образ «Я», рівень домагань, самооцінка. Відповідно було обрано відносини людини, із суб'єктивної представленості яких складається система регуляції особистості. Використовувалася при цьому методика рівня домагань Дембо-Рубинштейна, адаптована для потреби дослідження. Обстежуваним пропонувалося у відсотковому відношенні (від 1 до 100%), оцінити вираженість та розвиток у себе цих особливостей, сторін особистості зараз (актуальна самооцінка). Крім цього, просили школярів вказати рівні, яких вони хотіли б досягти і які, на їхню думку, вони можуть здатні досягти. Таким чином, за кожною шкалою мали три показники, що відображають безпосередні оцінки піддослідних: актуальний рівень, рівень бажаного успіха, рівень очікуваного успіха. Обстежуваним пропонувалася бланк з 25 вертикальними графами, кожна з яких виражала розвиток окремих особливостей, аспектів особистості.

Один з основних параметрів дослідження, успішність, є результатом інтегрованої оцінки (за дев'ятибальною шкалою) вчителями-предметниками актуальної успішності підлітка при вивченні предмета та класними керівниками успішності підлітка у соціальній адаптабельності. Численні та різномовні вищеописані психологічні феномени можуть надати хороші докази взаємозумовленості мотивації та здібностей, їхньої представленості у психічній регуляції. Наявність різноманіття індивідуальних варіантів самооцінки у віці свідчить у тому, що її розвиток набуває дедалі чіткіше вираженого індивідуального характеру.

Висновки. Для вивчення психічної регуляції суб'єкта у навчальній діяльності через розгляд системних компонент - як здібностей, так і мотиваційно-смыслових утворень, використано комплекс методик. Спеціальної згадки заслуговує той факт, що більшість даних про поведінку (регуляцію) у дослідженні отримано у результаті

Питання психології

самооцінок, самозвітів обстежуваних. Це пояснюється практичною неможливістю знайти достатню кількість експертів для них усіх, які навчалися у різних групах і школах. До того ж діапазон регуляторних параметрів був таким, що ніякий експерт не зміг би дати усі адекватні оцінки, включаючи батьків обстежуваних. При усіх обмеженнях такого джерела інформації, як самооцінка та самозвіти, їх можна використовувати при побудові висновків дослідження, тому що: по-перше, багато методик вже пройшли апробацію в інших дослідженнях; по-друге, практика самооцінки поведінки є типовою у подібних дослідженнях, коли неможливо підібрати надійних експертів для усіх аспектів життєдіяльності обстежуваного і кращим екпертом є він сам; по-третє, просили обстежуваних оцінити загалом нейтральні аспекти, тому ймовірність упередженого спотворення відповідей є невеликою; по-четверте, реалістичності відповідей сприяли загальна коректна обстановка проведення дослідження, завдання відповідної мотивації (отримання

значущої для науки інформації, довгостроковість дослідження та можливість ознайомитися у майбутньому з його результатами), обіцянку зберегти анонімність відповідей; нарешті, по-п'яте, надійність висновків забезпечувалася зіставленням багатьох даних, зокрема експертних оцінок, об'єктивних фактів біографії обстежуваних та результатів регулювання реальної людини. У дослідженні широко використовувалася модель семантичного простору по семантичній відстані, що дозволяє отримати уявлення про суб'єктивне сприйняття подібності або відмінності між значеннями різних понять в однієї особи, а також розраховувати кількісно ступінь такої подібності або відмінності, визначаючи семантичну відстань одного поняття (фактора) як реципієнтом, так і екпертом. Зокрема, здатність оцінки себе у теперішньому як семантична відстань самооцінки підлітка та її оцінки його класним керівником є одним із основних параметрів дослідження.

Список використаних джерел

1. Вітковська О.І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації. К.: Науковий світ, 2001. 92 с.
2. Професійне становлення та самовизначення особистості: [уклад. В.Бербец]. Умань: ПП Жовтий О.О., 2012. 132 с.
3. Професійне самовизначення старшокласників: метод. посіб. / за ред. Д.О.Закатнова. К.: Шкільний світ, 2006. 128 с.

References

1. Vitkovs'ka O.I. (2001) Profesijne samovyznachennja osobystosti i praktychni aspekty profesijnoi konsul'tacii' [Professional self-determination of the individual and practical aspects of professional counseling]. K.: Naukovyj svit. 92 s. (in Ukrainian)
2. Profesijne stanovlennja ta samovyznachennja osobystosti [Professional formation and self-determination of the individual]: [uklad. V.Berbec]. Uman': PP Zhovtyj O.O., 2012. 132 s. (in Ukrainian)
3. Profesijne samovyznachennja starshoklasnykiv [Professional self-determination of high school students]: metod. posib. / za red. D.O. Zakatnova. K.: Shkilni svit, 2006. 128 s. (in Ukrainian)

Summary

Olkhovetskyi S. M. Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna
Teptyuk Y. O. Candidate of Psychological Sciences, Teacher of the Department of Psychology, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna

STUDY OF THE MECHANISMS OF PROFESSIONAL PLANS FORMATION AND MENTAL REGULATION OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE SUBJECT OF STUDY

Introduction. The developmental paradigm of training, which allows preparing the subject of training to independently solve important professional tasks, and not only provide him with rapidly outdated knowledge, cannot but be based on taking into account the internal mental capabilities of his self-regulatory activity. From this it follows that the issue of the constructive use of the laws of psychology in the formation of

professional plans of subjects of study in the context of the educational process and the development of highly effective mechanisms for regulating their educational activities should become the subject of scientific analysis and research.

Purpose - establishment of connections and interrelationships of abilities and motivational and meaningful formations of the subject in the mental regulation of his educational activity.

Methods - content analysis, surveys, testing, mathematical and statistical.

Originality. The central place in the research is devoted to the study of connections and interrelationships of abilities and motivational and meaningful formations of the subject in the mental regulation of his educational activity. The educational activity of a teenager is considered based on a more general basis: motivational and meaningful formations, represented by a general orientation, achievement motivation, affiliation motivation, and system formations of abilities, represented by the ability to evaluate oneself (this is an evaluation in the "here and now" situation), intellectual ability (assessment in general of mastering new knowledge), ability to forecast (assessment of the perspective of one's development as the third type of abilities, tied to the perspective of development) - in their inextricable relationship, both among themselves, and depending on the success of training and characteristics the subject himself, his voluntary regulation (regulatory ability).

Conclusion. To research the mental regulation of the subject in educational activities through consideration of system components - both abilities and motivational and meaningful formations, a set of methods was used. The study widely used the model of semantic space by semantic distance, which allows you to get an idea of the subjective perception of similarity or difference between the meanings of different concepts in one person, as well as to calculate quantitatively the degree of such similarity or difference, determining the semantic distance of one concept (factor) as both the recipient and the expert.

Keywords: mechanism; formation; professional plans; mental regulation; educational activity; subject of study.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Received/Поступила: 20.11.22.